

В.І.Грицютенко

РЕДАКТОР І ПЕРЕКЛАД: ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.

У роботі над перекладом художнього твору редактор (а ним повинна бути людина найширшої філологічної підготовки) оцінює не тільки якість перекладу, а й те, як він "вписується" в іншомовну літературну традицію. Оцінює він також і засади, якими керується перекладач. Необхідність останнього виникає тоді, коли, по-перше, редактор хоче переконатись у правильності обраного перекладачем художнього рішення і, по-друге, коли йому в разі розходжень з перекладачем потрібно обґрунтувати свій варіант тлумачення оригіналу.

З усіх концепцій оцінки художнього перекладу найбільш відповідною у даному випадку видається концепція функціонально-естетичної рівності. Її суть полягає в тому, що переклад повинен справляти на своїх читачів таке ж враження, яке оригінал справляє на своїх. Цей принцип правив практикам і критикам перекладу за реальну основу, на якій будувалася практична робота перекладача, а також складалася система оцінок її якості: той переклад правильний, точний, естетичний, вплив якого на читачів дорівнює впливові першотвору на своїх читачів.

У такому вигляді концепція "працювала", доки панував погляд на художній твір як на незалежне ціле, що живе власним життям. Коли ж цей вузький підхід до функціональних проявів мови змінився виходом в екстралінгвальну сферу, яка здійснює вирішальний вплив на породження, функціонування та сприймання мовленнєвих утворень [1; 2; 3], коли на художній твір почали дивитися як на одну з ланок комунікативного ланцюга "автор-твір-читач", коли, нарешті, було виявлено вибірковість та незалежність читачького сприймання, то в око впала невідповідність існуючої концепції реальним умовам літературної комунікації: "...Вимога рівноцінного естетичного впливу, яку ми

висуваємо до перекладу, суперечить тому, що у кожному культурному середовищі художній твір сприймають по-різному" [7, с. 15]. Здавалося б маємо переконливий доказ проти вимоги тотожного естетичного впливу оригіналу та перекладу на читачів.

Втім, не поспішаймо ховати концепцію естетичної рівності, на нашу думку, з розвитком лінгвістики виникла потреба по-новому подивитися на явище рівності і привести визначення даної концепції у відповідність з новими аспектами життя художнього твору, які, власне, відкриваються завдяки досягненням лінгвістики.

Останні 10-15 років у вітчизняній лінгвістиці позначені новим поглядом на художній текст. Він розглядається як нерозривна єдність власне тексту та супутніх екстралінгвальних факторів, як утворення, смисл якого полягає не в зовнішньому змісті, а виникає під час взаємодії художнього тексту та читачів. Читач, таким чином, стає важливою ланкою комунікативного ланцюга. Настільки важливою, що його навіть називають "творцем змісту" художнього тексту [10, с. 2]. Ось чому перед лінгвістами, і загалом, усіма, хто стикається з витлумаченням змісту твору (режисерами, акторами, перекладачами, редакторами), постає принципове завдання – розробити модель читача, яку можна було б використати для пояснення функціонування художніх цінностей твору [8, с. 36].

Проблеми сприймання та витлумачення творів мистецтва перебувають серед центральних і у літературній критиці. Так, М. Б. Храпченко зазначає, що позиція читача зумовлюється не тільки художніми особливостями твору, а й індивідуальними особливостями читача. Оскільки під час написання твору автор завжди націлений на "свого" читача, останній є учасником літературного процесу, що, втім, не применшує важливості його активної участі у сприйманні мистецтва. Нашому сприйманню властиві непередбачені повороти: наприклад, справедливо заслуженій оцінці творчості Г. Гейне. Е. По, Г. Ібсена на батьківщині багато в чому сприяла їхня слава за кордоном. Чеховські оповідання, на думку автора, були сповнені сатирою, а у сучасній йому Росії їх сприймали як гуморески [9, с. 185].

Читачі художнього твору завжди є представниками певного філософського, естетичного напрямку. Їхні суспільно-політичні погляди, естетичні смаки і симпатії є тими об'єктивними факторами, що супроводжують сприймання мистецтва, зумовлюють множинність витлумачень, роблять її природною. Роль суспільно-політичних факторів незмірно зростає, коли йдеться про сприймання творів мистецтва, що торкаються важливих суспільних проблем.

Сумніви щодо правомірності використання концепції естетичної рівності для оцінки якості перекладу виникають через інертність нашого мислення, застарілі теоретичні уявлення про життя художнього твору і роль читача у визначенні його естетичного впливу. Концепція естетичної рівності як реальна основа зіставлення першотвору і перекладу аж ніяк не спростовується незалежністю та активністю читачів. Залишаючись метою для перекладача, мірилом якості перекладу для критика, вона потребує уточнення у зв'язку з новим етапом науки про мову.* Схема, яку наводимо нижче, допоможе пояснити наші міркування:

1. Об'єктивна розбіжність між задуманим автором і сприйнятим читачем виявляється в існуванні очікуваного та реального естетичного впливу твору. Те саме спостерігаємо і при сприйманні перекладу.

2. Під час першого знайомства з першотвором у перекладача, цілком природно, виникає власне сприймання, яке може відрізнитися від сприймання першотвору своїми читачами. Адже перекладач – теж читач, що реалізує своє право на сприймання.** Однак він не просто читач, але й одночасно і вчений, який вивчає сприймання оригіналу ерудованими іномовними читачами (критиками, філологами, у драматургії – режисерами, акторами), а очікуваний автором естетичний вплив – у висловлюваннях самого митця, його листах, авторських передмовах, коментарях, ремарках тощо. Допитливий перекладач не обминає і обставин життя автора, рис його характеру, соціальних та політичних поглядів і т. ін. Він робить це з метою проникнення у глибини

* Тим часом явно застаріле визначення концепції продовжує мандрувати сторінками наукових праць [6, с. 185, 189]

** Наведемо думку І. Левого: "Хороший перекладач повинен бути перш за все хорошим читачем" [5, с. 60]. В. Коптілов, говорячи про переклади з Шекспіра, наполягає на тому, що перекладач повинен знати його творчість не гірше від вченого-шекспіролога [4, с. 115]. Прикладом величезної дослідницької роботи є праця І. Франка над перекладом "Фауста", втілена у глибоку передмову, яка й донині зберігає наукову вартість.

естетики першотвору. Цілком можливо, що під час такого всебічного вивчення естетичного впливу твору у сприйманні перекладача відбудуться певні зміни. Таким є шлях багатоетапного осягнення першотвору, шлях до вичерпного, на найвищому рівні художньої правди відтворення оригіналу.

3. Перекладач, таким чином, стає тією неповторною особистістю, в якій сполучаються і читач першотвору, і читач перекладу, і вчений, і перекладач. Читач оригіналу в ньому покликаний осягнути оригінал на рівні найбільш глибоких "рідних" читачів, а читач перекладу та перекладач – сприйняти і перекласти твір для своєї літератури. Перекладач, що з'являється перед читачем, як це звичайно трапляється, лише у вихідних даних книжки, досить часто змушений вийти з шанобливої тіні і розкритися або у посторінкових примітках, або у післятекстовому коментарі, або у передмові до тексту перекладу. І нерідко це спричинено бажанням пояснити своєму читачеві розбіжності між очікуваним автором і реальним (сприйнятим читачами першотвору) змістом художнього тексту.

4. Орієнтуючись на запланований автором естетичний вплив оригіналу, перекладач прагне надати перекладові аналогічного естетичного звучання: його знаходимо в очікуваному естетичному впливові перекладу. Таким чином, існує об'єктивна ймовірність виникнення двох тогожних естетичних потенціалів.

Отже оцінка якостей художнього перекладу передбачає врахування чималої кількості факторів. Причому складність завдання поглиблюється тим, що перекладачеві потрібно виявити і врахувати не тільки видимі, тобто зафіксовані в мові, а й невидимі, позамовні, екстралінгвальні фактори. Очевидно, такий же важкий шлях до художньої правди чекає і на вдумливого, сумлінного редактора.

1. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. М., 1977. 2. Колшанский Г. В. Сопоставление субъективных и объективных факторов в языке. М., 1975. 3. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. М., 1984. 4. Коптілов В. В. Актуальні питання художнього перекладу. К., 1971. 5. Лівий І. Мистецтво перекладу. М., 1974. 6. Лілова А. Введення в загальну теорію перекладу. М., 1985. 7. Радчук В. Д. Проблема вірності художнього перекладу (АКД). К., 1980. 8. Степанов Г. В. До проблеми єдності вираження і переконання: Автор і адресат. Контекст. 1983. М., 1984. 9. Храпченко М. Б. Творча індивідуальність письменника і розвиток літератури. М., 1978. 10. D'Haen. Text to Reader: A Communicative Approach. Amsterdam, 1983.

Стаття надійшла до редакції 15.02.92.